

BADIIY TASVIR VOSITALARI TARJIMASIDA ADEKVATLIK MASALALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18669520>

Jalolxonova Komila Jamol qizi

University of Business and Science

Annotatsiya

Mazkur maqolada badiiy tasvir vositalarining tarjimasida adekvatlik muammosi zamonaviy tarjimashunoslik nazariyasi doirasida keng qamrovda tahlil qilinadi. O'zbek va ingliz adabiyoti materiallari asosida metafora, ramz, epitet, o'xshatish, kinoya, metonimiya kabi poetik birliklarning lingvokulturologik xususiyatlari ochib beriladi. Shuningdek, ekvivalentlik va adekvatlik tushunchalarining nazariy farqlari yoritilib, literal tarjimaning semantik va estetik yo'qotishlarga olib kelishi ilmiy asosda izohlanadi. Maqolada adekvat tarjimaning semantik, pragmatik, estetik va funksional mezonlari aniqlanib, tarjimonning madaniy kompetensiyasi hamda stilistik sezgirligi badiiy matnni qayta yaratishdagi asosiy omil sifatida asoslanadi.

Kalit so'zlar

badiiy tarjima, adekvatlik, ekvivalentlik, metafora, ramz, lingvokulturologiya, poetik obraz, funksional moslik.

Abstract

This article explores the issue of adequacy in translating artistic imagery within the framework of modern translation theory. Based on Uzbek and English literary materials, it analyzes the linguocultural features of metaphors, symbols, epithets, similes, irony, and metonymy. The theoretical distinction between equivalence and adequacy is clarified, and the semantic and aesthetic losses caused by literal translation are examined. The study defines semantic, pragmatic, aesthetic, and functional criteria of adequate translation, emphasizing the translator's cultural competence and stylistic sensitivity as key factors in reconstructing literary texts in another language.

Keywords

literary translation, adequacy, equivalence, metaphor, symbol, linguoculturology, poetic imagery, functional correspondence.

Аннотация

В статье рассматривается проблема адекватности перевода художественных средств образности в контексте современной теории перевода. На материале узбекской и английской литературы анализируются лингвокультурные особенности метафор, символов, эпитетов, сравнений, иронии и метонимии. Проводится разграничение понятий эквивалентности и адекватности, выявляются семантические и эстетические потери при буквальном переводе. Определяются семантические, прагматические, эстетические и функциональные критерии адекватного перевода, обосновывается необходимость культурной компетенции и стилистической чуткости переводчика.

Ключевые слова

художественный перевод, адекватность, эквивалентность, метафора, символ, лингвокультурология, поэтический образ.

Kirish

Badiiy tarjima tarjimashunoslikning murakkab va ko'p qatlamli yo'nalishlaridan biri bo'lib, unda til birliklari nafaqat axborot tashuvchisi, balki estetik va madaniy fenomen sifatida namoyon bo'ladi. Badiiy matn — bu milliy tafakkur, tarixiy xotira, madaniy kod va individual uslub sintezidir. Shu sababli uni boshqa tilga ko'chirish jarayoni oddiy lingvistik almashtirish emas, balki semantik va estetik rekonstruksiya hisoblanadi.

Tarjima nazariyasida adekvatlik muammosi ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. Xususan, Peter Newmark tarjimada semantik va kommunikativ yondashuvni farqlagan bo'lsa, Mona Baker ekvivalentlikni turli darajalarda (so'z, grammatika, matn va pragmatika darajasida) ko'rib chiqqan. James S. Holmes esa tarjimashunoslikni mustaqil ilmiy soha sifatida tasniflab, adabiy tarjimaning nazariy asoslarini belgilab bergan. Mazkur nazariy qarashlar badiiy tasvir vositalari tarjimasida adekvatlik mezonlarini aniqlashda muhim metodologik tayanch bo'lib xizmat qiladi.

Ekvivalentlik va adekvatlik: nazariy tafovut

Ekvivalentlik ko'proq lingvistik moslikni anglatadi. Ya'ni, manba tilidagi birlikka maqsad tilida mazmunan yaqin muqobil topish jarayoni ekvivalentlik doirasiga kiradi. Biroq badiiy matnda mazmun faqat denotativ axborot bilan cheklanmaydi. Unda konnotativ, emotsional, stilistik va ramziy qatlam mavjud.

Adekvatlik esa kengroq tushuncha bo'lib, quyidagi mezonlarni o'z ichiga oladi:

1. Semantik moslik – asosiy mazmunni saqlash.
2. Pragmatik moslik – o'quvchiga ko'rsatiladigan ta'sirni qayta yaratish.
3. Estetik moslik – obrazlilik va poetik ohangni saqlash.
4. Funktsional moslik – matndagi stilistik vazifani tiklash.

Demak, badiiy tarjimada adekvatlik ekvivalentlikdan ustun turadi, chunki unda “nima deyilgan?” bilan birga “qanday deyilgan?” savoli ham muhimdir.

Metafora tarjimasi va lingvokulturologik omillar

Metafora – tafakkurning obrazli modeli bo'lib, ko'pincha milliy-madaniy tasavvurlar asosida shakllanadi. Masalan, o'zbek tilidagi “ko'ngil ko'zgusi” yoki “ko'ngilning qo'rg'oni” kabi birikmalar ruhiy dunyo va ichki poklik timsoli sifatida ishlatiladi. Ularni ingliz tiliga so'zma-so'z tarjima qilish semantik jihatdan tushunarli bo'lsa-da, estetik yuklama pasayishi mumkin.

Ingliz adabiyotidagi “green-eyed monster” obrazi rashk timsoli sifatida qo'llanadi. Bu obraz ilk bor William Shakespeare tomonidan Othello tragediyasida ishlatilgan bo'lib, milliy-madaniy presedentga aylangan. Uni o'zbek tiliga adekvat tarjima qilishda “rashk balosi” yoki “rashkning yirtqich tuyg'usi” kabi funktsional muqobil variantlar qo'llanilishi maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, “Achilles' heel” ifodasi qadimgi yunon mifologiyasiga borib taqaladi. Uni tushuntirishsiz tarjima qilish o'quvchi uchun semantik uzilish keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun izohli yoki funktsional almashtirish usuli qo'llanadi.

O'xshatish, ramz va kinoya tarjimasi

O'xshatishlar xalqning estetik tajribasi bilan chambarchas bog'liq. Masalan, “yuragi muzdek bo'ldi” iborasini “his heart turned cold” tarzida berish nisbatan adekvat variant hisoblanadi. Ammo “yuragi tog'dek” ifodasi ingliz tilida to'g'ridan-to'g'ri shaklda emotsional kuchini yo'qotadi; bu yerda kontekstual moslik muhim.

Ramzlar esa yanada murakkab qatlamdir. “Oq yo'l” iborasi o'zbek madaniyatida ezgu tilak ramzi bo'lsa, ingliz tilida “good luck” funktsional muqobil sifatida qo'llanadi.

Kinoya va ironiyada pragmatik ma'no ustuvor. Masalan, ingliz tilidagi “He is the salt of the earth” ifodasini literal tarjima qilish emas, balki “u juda samimiy va pok inson” tarzida interpretativ yondashuv asosida berish adekvatlikni ta'minlaydi.

Literal yondashuv va uning oqibatlari

Literal (soʻzma-soʻz) tarjima koʻpincha badiiy matnning estetik qimmatini pasaytiradi. Bunda:

- obrazlilik mexanik shaklga tushib qoladi;
- madaniy konnotatsiya yoʻqoladi;
- emotsional taʼsir susayadi;
- stilistik uygʻunlik buziladi.

Shu sababli zamonaviy tarjimashunoslikda rekonstruktiv yondashuv ustuvor hisoblanadi. Tarjimon muallifning estetik niyatini yangi til makonida qayta yaratishi zarur.

Xulosa

Badiiy tasvir vositalarining tarjimasi murakkab ijodiy-intellektual jarayon boʻlib, unda lingvistik bilim bilan bir qatorda madaniy tafakkur, estetik did va stilistik sezgirlik ham muhim ahamiyat kasb etadi. Adekvat tarjima semantik moslik bilangina cheklanmay, balki obrazning estetik kuchi, emotsional ohangi va funksional vazifasini ham saqlashni talab qiladi.

Oʻzbek va ingliz tarjimachiligi tajribasi shuni koʻrsatadiki, metafora, ramz, epitet, oʻxshatish va kinoya tarjimasida literal yondashuv emas, balki funksional-estetik rekonstruksiya tamoyili samaraliroqdir. Shu maʼnoda, adekvatlik badiiy tarjimaning eng muhim mezoni sifatida millatlararo madaniy muloqotni rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Gʻafurov, U. *Tarjima nazariyasi va amaliyoti asoslari*. – Toshkent: Oʻzbekiston.
2. Apresyan, Yu. D. *Leksicheskaya semantika*. – Moskva: Nauka.
3. Newmark, P. *A Textbook of Translation*. – London: Prentice Hall.
4. Vinay, J.-P., Darbelnet, J. *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. – Paris: Didier.
5. Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. – London: Routledge.
6. Holmes, J. S. *The Name and Nature of Translation Studies*. – Amsterdam: Rodopi.